

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DÜZENE GEÇİŞTE CHP VE EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ GELİŞMELER (1946-1950)

Birgül BOZKURT*

Özet

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 1923 yılında kuruluşunun ardından -Atatürk dönemindeki çok partili yaşama geçme deneyimleri dışında- uzun süre tek partili bir düzen içinde ülkeyi yönetmiştir. Doğal olarak, CHP, 1923 yılından 1950 yılına kadar 27 yıllık iktidar sürecinde, ülke siyasetini belirleyen en önemli dinamik olmuştur. Öte yandan, gerek ülke içindeki ekonomik ve toplumsal gelişmeler gerek dünyadaki gelişmeler CHP'nin izlediği siyaseti şekillendirmiş ve değiştirmiştir. Bu değişimin en belirgin örneği, II. Dünya Savaşı koşullarının 1940'lı yıllarda yarattığı toplumsal, ekonomik gelişmeler ve dünya siyasetinin yeni biçimine uyum sağlama çabaları sonucunda Türkiye'de çok partili düzene geçilmesidir.

Cumhuriyet Halk Partisi, çok partili siyasal yaşama geçme kararı alındıktan sonra yeni duruma uygun bir değişim içine girmiştir. Partinin 1946 Olağanüstü ve 1947 Kurultaylarında alınan kararlar ve kabul edilen program değişimi açıkça ortaya koymaktadır.

Çalışmamız, 1946 (Olağanüstü) ve 1947 Kurultayları temel alınarak, CHP'nin çok partili düzene uyum sağlamaya çalışırken geçirdiği değişimin eğitim sistemindeki sonuçlarını ortaya koymayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: CHP, Çok Partili Düzen, Eğitim, Köy Enstitüleri.

DEVELOPMENTS IN EDUCATION SYSTEM AND RPP (CHP) DURING TRANSITION TO THE MULTI-PARTY SYSTEM IN TURKEY (1946-1950)

Abstract

After its foundation in 1923, the Republican People's Party, RPP for short, (Cumhuriyet Halk Partisi, CHP in Turkish) ruled Turkey in a single-party system for several decades, except for a short period when a number of attempts to introduce a multi-party system into the country under the guidance of M. Kemal Atatürk were experienced. For this very reason, the RPP was naturally the most important dynamic determining Turkey's politics during its rule from 1923 till 1950. However, both the social and economic developments in the country and the ones in the world shaped and changed the policy followed by the RPP. The most significant example of such changes was the transition from the single-party rule to a multi-party

* Okutman Dr. Birgül BOZKURT, Mersin Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü

system in order to adjust to the social and economic circumstances and to the new form of the world politics brought about by the World War II.

The RPP underwent a change that was in harmony with the new circumstances after the decision to adopt a multi-party system. The party programme and the resolutions taken during the party conferences in 1946 (an emergency conference) and 1947 clearly showed this dramatic change.

This study aims to show the consequences of this change for the education system on the basis of these two conferences held in 1946 and 1947 as the RPP was trying to adapt itself to the new multi-party system in the country.

Keywords: RPP, Multi-Party System, Education, Village Institutes.

Giriş

Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri eğitim ve temel olarak insan yetiştirme düzenine ilişkin kararlar ve uygulamalar, Cumhuriyet Halk Partisi'nin başlıca uğraş alanını oluşturmuştur. 1927 yılından itibaren dört yılda bir toplanan kurultaylar parti siyasetinin belirlendiği bir ortam olması ve uygulanacak siyasete yön vermesi açısından oldukça önemlidir. Kurultaylarda kabul edilen programlar, hükümet programlarını ve dolayısıyla bunun bir parçası olan eğitim siyasetini belirlemiştir.

1945 yılında hem dünyadaki hem de ülke içindeki gelişmeler Türk siyasetinde yeni bir dönemin başlangıcına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda hızla "Müttefiklere" yaklaşmıştır. Yakınlaşma sadece dış politika açısından değil aynı zamanda iç siyaset açısından önemlidir. İtalya ve Almanya gibi tek parti rejimlerinin yenilgisi ve Müttefiklerin, bir açıdan demokrasinin zaferi olarak ifade edilen galibiyeti, Türkiye'deki tek parti rejiminin temellerini sarsmıştır. Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere girişi ve Batı'ya yaklaşması, siyasal düzeni demokratikleştirmeye yöneltmiştir¹.

İsmet İnönü, 1 Kasım 1945 tarihinde TBMM'nin yedinci dönem üçüncü toplantı yılını açarken çok partili sisteme geçişin gerekliliğini dile getirilmiştir². İnönü'nün konuşması Feroz Ahmad'a göre; "*Türkiye'de yarışmaya dayalı çok partili siyasetin Pandora kutusunu açan*"³ bir anlam taşıyordu. Öte yandan, savaş yıllarının siyasi, ekonomik ve toplumsal uygulamaları hem ülke genelinde hem de CHP içinde bir hoşnutsuzluk yaratmıştı. Karpat'ın deyişiyle "*emniyet subabı*"nın⁴ açılması zorunlu görünüyordu.

1 Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.127; Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1945-1980*, Hil Yayın, İstanbul, 1994, s.24; Mustafa Aydın, "1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik-2", *Türk Dış Politikası*, (Editör: Baskın Oran), C.I, 1919-1980, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.s.468-472.

2 İnönü'nün *Söylev ve Demeçleri-I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946, s. 397.

3 Ahmad, *a.g.e.*, s.23.

4 Karpat, *a.g.e.*, s.128.

Tüm bu gelişmeler ışığında yeni bir parti önce İstanbullu bir sanayici olan Nuri Demirağ tarafından “ Milli Kalkınma Partisi” adıyla 7 Temmuz 1945’te kurulmuştur.⁵ Ancak Türkiye’de CHP’nin 27 yıllık iktidarını sona erdiren Demokrat Parti’nin kuruluşu ise, yine CHP içinden gelişen muhalefetle ortaya çıkmıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun TBMM’de kabul edildiği günlerde CHP’li dört milletvekilinin Meclis Grubuna verdikleri “Dörtlü Takrir” (önerge) adıyla anılan, parti tüzüğü ve kanunlarda değişiklik yapılmasını isteyen önerge reddedilmiştir. Takriri veren dört milletvekili; Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes, Demokrat Parti’nin (DP) kurucularıdır. 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti Celal Bayar’ın liderliğinde resmen kurulmuştur. Halk Partisi ve hükümeti, Demokrat Parti’nin kuruluşunu olumlu karşılayarak desteklemiş ve yeni bir programla ortaya çıkacaklarını umduklarını dile getirmiştir⁶.

1. Çok Partili Dönemde CHP Kurultayları

Çok partili siyasal yaşam içinde CHP yönetimi, partiyi yeni ortaya çıkan koşullara uyarlamak ve biraz olsun muhalefetin eleştirileri doğrultusunda partide yeni düzenlemeler yapmak amacıyla Olağanüstü Kurultayın toplanmasına karar vermiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin II. Olağanüstü Kurultayı, 10 Mayıs 1946’da toplanmıştır. 336 delege ve 450 milletvekilinin katıldığı toplantı, Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun kısa bir konuşmasından sonra İsmet İnönü’nün nutkuyla açılmıştır⁷.

İsmet İnönü’nün konuşmasından⁸ sonra işaret ettiği konular doğrultusunda yapılan değişiklikle tüzüğün 4. maddesinde “Değişmez Genel Başkanlık” unvanı kaldırılmıştır. Tek Parti rejiminde, denetim ve eleştiri işlevi görmesi amacıyla oluşturulan “Müstakil Grup” kaldırılmıştır. Programda yapılan değişiklikler ise; seçim ve dernek kurma hürriyetine aittir. Parti programında yer alan ilgili fıkra “milletvekili seçimlerinde, tek dereceli seçim taraflısız” şeklinde değiştirilmiştir. Programın, dernek kurma hürriyetini sınırlayan 22. maddesi tamamen kaldırılmıştır. Değişiklik tasarıları aynı gün kabul edilmiştir. Kurultay, İsmet İnönü’yü Genel Başkan seçmiştir⁹.

Olağanüstü Kurultaydan sonra CHP, savaş döneminin “kontrolcü” politikalarını terk ederek, çok partili rejime uygun çalışmalar başlatmıştır. Olağanüstü kurultayda yapılan tüzük ve program düzenlemeleri doğrultusunda basın ve cemiyetler kanunlarında yenilikler yapılmıştır. Ayrıca 5 Haziran 1946’da

5 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1971, s.14.

6 Karpat, *a.g.e.*, s.s.131-135.

7 Hikmet Bilâ, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999., s.114; Yılmaz Gülcan, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.232.

8 *İnönü’nün Söylev ve Demeçleri- I*, s.s.401-402.

9 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952*, Arba Yayınları, İstanbul, 1952, s.575; Bilâ, *a.g.e.*, s.115.

tek dereceli seçim esasını getiren 4918 sayılı “Seçim Yasası” kabul edilmiştir¹⁰.

26 Mayıs 1946’da yapılan Belediye Seçimlerinin hemen ardından CHP yönetimi, “4” yıllık süresi 1947’de dolacak olan milletvekili seçimlerini öne almayı uygun görmüştü. Meclis’teki DP’lilerin itirazlarına rağmen seçimlerin 21 Temmuz 1946’da yapılmasına karar verilmiştir. Seçim kararının alınmasından sonra hemen her kentte kalabalık mitingler düzenleyen DP’liler, CHP iktidarına karşı eleştirilerini halka ulaştırmaya çalışmışlardır. Eleştiriler daha çok savaş yılları uygulamaları olan, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Yasası, Millî Koruma Kanunu gibi konularda olmakla birlikte, CHP’nin özellikle laiklik ve devletçilik anlayışı üzerinde yoğunlaşmıştır¹¹.

21 Temmuz 1946’da ilk kez tek dereceli yapılan seçim sonuçlarına göre; 465 milletvekilliğinin 395’ini CHP, 64’ünü DP ve 6 Bağımsız aday kazanmıştı. Seçimlerden sonra TBMM 5 Ağustos 1946’da toplanmıştır.

CHP yapılan seçimlerde tekrar iktidara gelmiştir. Ancak 21 Temmuz 1946 seçimleri CHP’nin bundan sonra iktidarda kalmasıyla ilgili oldukça ciddi endişeler yaratmıştır. Bu durum, CHP’nin sürdürdüğü siyasete de bazı değişiklikler getirmiştir. Taner Timur’un vurguladığı gibi parti ikili bir değişime uğramıştır. Birincisi; siyasal alanda olup, çok partili hayatın kurallarının saptanması ve kendisinin de bu kurallara uyma çabalarıyla ilgilidir. İkincisi ise, toplumsal alandadır. CHP’nin içinde bulunduğu yalnızlıktan kurtulma amacıyla tüm sınıflara şirin görünme girişimleriyle ortaya çıkmıştır. Yine Timur’un vurguladığı gibi iki gelişim de çelişkilerle doludur ve CHP’nin iktidarı yitirene kadar izlediği siyasetin temel dinamiklerini oluşturmuştur¹².

CHP’nin yeni durumunu Turan şöyle değerlendirir: “Özgürlükçü demokrasi ve liberal ekonomi ile karşılıklarına çıkan Demokrat Parti’nin kozlarını elinden almak. Böylece, muhalefete yönelen seçmen oylarının akışını önlemek”¹³. Yine aynı yazara göre bu yönelme CHP’nin Kemalizm ilkelerinden ve devrimlerden ödün verme sonucunu doğuracaktır. Benzer sözleri Karaosmanoğlu’da şöyle ifade ediyor:

“Oraya hâkim olmaya, daha doğrusu, oranın havasını bulandırmaya başlayan birtakım gericiilik cereyanları da göze çarpmakta idi. Mesela, ‘inkılâp’ ve ‘laiklik’ prensiplerine zaten ne kadar bağlı oldukları bilinmeyen çoğu CHP milletvekilleri, Demokrat Parti’nin en kuvvetli tarafını halkın dinî hislerini okşamak ve ‘millî ahlâka aykırı’ telakki ettikleri davranışları kınamak hususunda gösterdiği gayretlerde bulunuyordu. Bu görüş ve telakki 1946 seçim münasebetinden sonra, yukarıdan aşağıya, bütün parti teşkilatını sarmış, bunun üzerine laik ve devrimci geçinen Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri de geminin dümenini soldan sağa çevirmeye başlamıştı. Okullarda din dersleri mi? Baş üstüne! Köy Enstitüleri kaldırılсын mı? Hay hay! Köylerde yeni usul girişilen ilköğretim hareketine son verilip eski

10 Karpat, a.g.e., s.s.139-141.

11 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.229.

12 Taner Timur, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2003, s.s.67-68

13 A.g.e., s. 233.

usul imam veya sübyan mekteplerinin türemesine göz yummak mı? Pekâlâ. Tek, halk gelecek seçimlerde bize daha bol oy versin bunların hepsini yaparız”¹⁴.

Mecliste çoğunluğu oluşturan CHP adına hükümet kurma görevi İsmet İnönü tarafından Recep Peker’e verilmiştir. Recep Peker eski kabineden sadece dört bakanı alıyarak diğer bakanlıklarda önemli değişiklikler yaptı. İçişleri Bakanlığı’na Şükrü Sökmensüer getirilirken, Çiftçiyi Topraklandırma Yasasıyla toprak reformunu gerçekleştirmeye çalışan Şevket Raşit Hatipoğlu yerine Tarım Bakanlığı’na Faik Kurdoğlu ve Hasan Âli Yücel’den boşalan Milli Eğitim Bakanlığı’na Reşat Şemsettin Sırer getirilmiştir.

Peker Hükümeti’nin kurulması ve hükümet programının okunmasının hemen ardından, CHP ve DP arasında tartışmalar baş göstermiştir. Zaman zaman Demokrat Partililerin Meclisi terk ettiği bazen oldukça sert eleştirilerin yapıldığı, gergin bir siyasal ortam ortaya çıkmıştır¹⁵ Bunun üzerine İsmet İnönü, CHP’liler ile DP’liler arasında uzlaşmazlığı çözümlenmek amacıyla 12 Temmuz’da uzun, resmi bir bildiri yayınladı. İki parti arasında gergin olan ilişkileri düzenlemek amacıyla İnönü’nün araya girmesi, Haziran ayında iki parti yönetimiyle yaptığı görüşmelerle başlamıştı. İnönü’nün görüşmelerde demokrasinin Türkiye’de yerleşmesi için elinden geleni yapacağı vaadine karşılık iki parti (özellikle Celal Bayar ve Recep Peker) arasındaki üslubu oldukça sert tartışmalar sona ermedi.

Peker bildiriden sonra istifa etmeyerek görevini sürdürmeye devam etmiştir. Ancak Peker hükümetine karşı eleştiriler CHP içinde de ortaya çıkmıştır. “35’ler”¹⁶ olarak adlandırılan ve başlarında Nihat Erim’in bulunduğu parti içi muhalefet karşısında Recep Peker başbakanlığı 2 ay daha sürdürebilmiş ve ardından 9 Eylül 1947’de istifa etmiştir. Recep Peker’in istifası üzerine CHP’de İnönü’nün desteğiyle “ılımlılar” iktidardadır. CHP’deki değişimi Aydemir şu sözlerle ifade eder: “35 ler hareketinin Önderi, Prof. Erim olarak sıvrıldı. Onun şahsında C.H.P. ve İnönü, Demokratik gelişmenin her merhalesinde aktif olabilecek aydın bir Genç Politikacı buluyordu. Recep Peker’in ayrılışı ile beraber Partide, İstiklâl Savaşından gelen son muharıpler de yönetim cihazlarından uzaklaşmış oluyorlardı. Bunların yerini genç ve çağdaş cereyanları bilen bir Kadronun alması, olumlu neticeler verebilirdi. Yeni başlayan çok partili rejimde, söz hakkını İstiklâl savaşı hatıralarından değil, çağın ve yeni başlayan devrin sloganlarından alacak bir genç Kadro, C.H.P. ye taze kan getirebilirdi. Ve bu genç Kadro, D.P. ile bir müşterek dil bularak, başlamış olan buhranı, belki daha yumuşak ölçüler içinde geliştirebilirdi. Böylece de, İnönü’nün yerleşmesini istediği ve inandığı Demokratik hareket, belki de daha iyi önderler bulacaktı. Gerçi sahnede, bir tarafta İnönü, diğer tarafta Celâl Bayar gibi iki eski ihtilâlciler vardı.”¹⁷

14 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, 2. Basılış, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s.192.

15 Turan, a.g.e., s.235; Karpat, a.g.e., s.152.

16 CHP Grubunun 26 Ağustos günkü toplantısında, Seyhan Milletvekili Cavit Oral ve arkadaşlarının verdiği önerge tartışmaları şiddetlenince Başbakan Recep Peker, gruptan güvenoyu istemişti. Grup “303” oyla hükümete güvenoyu verirken, “34” kişi güvensizlik oyu vermiştir. Turan, a.g.e., s.248; Bilâ, a.g.e., s.123.

17 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, II. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s.s.460-461.

17 Kasım 1947'de toplanan VII. CHP Kurultayı'na bahsedilen koşullarda gelinmiştir. CHP'nin iktidar partisi olarak toplanan son kurultayı, oldukça önemli anlamlar yüküldür. Tunaya'ya göre; "...bünyevî bir değişme safhasıdır. Bu kongre ile tek partilikten demokratik bir unsur haline gelme teşebbüsüne hukuken girilmişdir"¹⁸.

VII. CHP Kurultayı 17 Kasım'dan 4 Aralık'a kadar 19 gün boyunca devam etti. 782 delegenin katıldığı oldukça uzun ve hararetle tartışmaların yaşandığı bir kurultay olmuştur. Parti Genel Sekreteri Hilmi Uran anlarında kurultay ortamını şöyle ifade eder: "... tek parti zamanlarında toplanan kurultayların sakin ve durgun havası yerine Yedinci Kurultay'ın havası her gün için pek asabi ve pek elektrikliydi. Her delege, muhalefet çevrelerinin mütemediyen döküp saçtığı eksikliklerden partinin ve hükümetinin bir an önce silkinip kurtulmasını istiyor, partiyi tenkit ediyor, hükümeti tenkit ediyor, onları daha hareketli, daha canlı ve daha becerikli görmek için yırtınıyordu."¹⁹

Kurultayda kabul edilen tüzük ve programla CHP, "hukukî ve siyâsî bakımlardan ayrı bir hüviyete" sahip olmakla birlikte programın "Giriş" bölümünde geçmişle bağlantı vurgulanmış oluyordu. Buna göre;

"Bu programdaki ana prensipler, partinin daima sadık kaldığı 'Kemalizm' yolunun ifadeleridir. Bu yol, memleket gerçeklerinden ilham almağı ve hürlik, birlik, düzenlik ve ilerilik umdelerine dayanmağı gerektirir."²⁰

Programda önemli değişiklikler görülmektedir. Özellikle partinin vasıfları olan ve Anayasa'da da yer alan ilkelerin tanımlarında da eklemeler ve çıkarmalar olmuştur. Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık ve Devrimcilik (İnkılapçılık) ilkeleri ortaya çıkan gelişmeler sonucunda yeni anlamlar kazansa da asıl değişim Devletçilik²¹ ve Laiklik ilkelerinde görülmektedir.

1947 Kurultayı'nın en tartışmalı kısmı -günümüze kadar tartışılmaya devam eden- "laiklik" tanımı ve vurgusunda yapılan değişikliktir. Laiklik tartışmaları kurultaydan çok önce başlamıştı ve kurultayda da en çok tartışılan konular arasında yer aldı. Özellikle muhalefetin laiklik uygulamalarına yönelttiği eleştiriler karşısında CHP'nin oy kaybettiğini düşünen "ılımlılar (35'ler)" partinin "laiklik" ve "din eğitimi" konusundaki tutumunda değişikliğe neden olmuştur. CHP, laikliğin dinsizlik demek olmadığını kanıtlama telaşı içine girmiştir. Bu nedenle "Laiklik" bölümüne "Hiçbir vatandaşa kanunların menetmediği ibadet ve âyinlerden dolayı karışılmaz" (md. 15) eklemesi yapılmıştır²².

Tüzük ve programda yapılan değişikliklerle CHP yeni bir kimlik kazanıyordu. Karpat'a göre tüm bu değişiklikler "C.H.P.'nin programını ve ideolojisini

18 Tunaya, a.g.e., s. 575

19 Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.386.

20 C.H.P. Program ve Tüzüğü (1947) için bkz. Tunaya, a.g.e., s.s.584-595

21 Devletçilik Politikasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Dr. L. Hilal Akgül, "VII. CHP Kurultayı'nda Devletçilik Tartışmaları ve 1947 CHP Programında Devletçilik", *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, s.s.45-78.

22 Tunaya, a.g.e., s. 586.

devrimci olmaktan çıkararak daha mutedil bir hale getirdi. Sosyal meselelerde kurultay ortamının sağında bir durum aldı.”²³

2. 1947 Parti Programı ve Eğitimi

Çok partili düzene geçişin etkilerinin yarattığı değişim, CHP’nin yukarıda da değinildiği gibi 1946 ve 1947 Kurultayları’nda görülmüş, bundan sonra izlenecek siyasete de doğrudan yansımıştır. 1947 Programı’nın eğitim bölümünde de bu değişimi görmek mümkündür.

Programın 8. Kısımında yer alan “Milli Eğitim Politikamız”²⁴ başlığı altında, CHP’nin önceki programlarında olduğu gibi yine, eğitim ve öğretim prensipleri yer almıştır. Ancak ilk maddede daha önceki programlarda tekrarlanan, CHP ilkeleri (6 ok) çıkarılmıştır. Bunun yerine; “Türkiye Cumhuriyeti’nin dayandığı esaslara bağlı yurttaş yetiştirmek” şeklinde yer almıştır. Eğitimle ilgili prensipler içinde bir başka değişiklik, 1943 Programı’nda yer alan “milli karakteri, derin tarihimizin ilham ettiği yüksek derecede tutmak ve tek bahtiyarlığı millete hizmette aramak büyük hedeftir” ifadesi değiştirilmiştir. Yeniden düzenlenen madde şöyledir: “Tarihimizin ilham ettiği millî karakteri ve millî geleneğimize uygun bir ahlâkı her vasfın üstünde tutmak ve mutluluğu millete hizmette aramak.” Böylece 1939 Programında²⁵ belli belirsiz yer alan çağdaş eğitim düşüncesinden tamamen vazgeçilerek “gelenek” temel alınmıştır.

Programa göre, eğitim ve öğretim kurumlarında verilecek eğitimin amacı: “Öğrencilerin şahsî teşebbüs kabiliyetlerini geliştirmek ve onları, her güçlüğü yenecek derecede milliyetçi, ülkücü, azimli, işinde hesaplı, maddeci ve faydacı olmaktan uzak, intizamlı ve ailesever vatandaş olarak yetiştirmek”tir.

Önceki programlarda tekrarlanan çocukların ve gençlerin “Türkün derin tarihinin bilinmesi” esası, yeni programda, “Partimiz, yurttaşların, Türk milletinin tarih ve medeniyetini gerçek çerçevesi içinde ve hakkıyla öğrenmelerine üstün bir önem verir” şeklinde düzenlenmiş ve özellikle “Türk tarihi mefahiri” Kurtuluş Savaşı ve devrimlerin “şuuruna varmak” olarak vurgulanmıştır. Türk diliyle ilgili gelişmelerinin sürdürüleceği belirtilerek, önceki programda yer alan, Eğitim Bakanlığı’nın bu konuda bir sorumluluğundan söz edilmemektedir.

Okullarla ilgili bölümde önceki programlarda yer alan köy okulları bölümü çıkarılarak genel bir ifadeye dönüştürülmüştür. Buna göre; “Şehir ve kasabalarda ve büyük küçük her köyde kız ve erkek bütün çocuklar için ilköğretimi bir program beraberliği içinde gerçekleştireceğiz.” Böylece, Köy Enstitülerinin köyler için ayrı bir şekilde köy yaşantısına uygun düzenlemesinden vazgeçilmiştir. Okullarla ilgili bir başka yenilik,

23 Karpaz, a.g.e., s. 176.

24 Tunaya, a.g.e., s. 593.

25 Çağdaş eğitim ilkesi, 1939 Programında “Terbiye her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, millî, vatanperver ve modern olmalıdır” maddesi içinde vurgulanmıştır. C.H.P. Programı (1939), Ulus Basımevi, Ankara, 1939.

1946'da yürürlüğe konulan üniversite özerkliğinin desteklenmesidir. "Muhtar rejim içinde üniversitelerimizin ve bu arada yüksek okullarımızın kendilerinden beklenen ilim ve ihtisas adamlarını yetiştirmelerine, ilim çalışmaları yolunda geliştirilmelerine devam olunacaktır."

Programda görülen bir başka yenilik daha önce okullar kısmında yer alan vaatler daha belirgin hale getirilerek, açılacak okullarla ilgili bilgiler verilmiştir.

Parti'nin Güzel Sanatları destekleme konusunda tavrında bir değişiklik söz konusu değildir. Halkevleriyle ilgili de aynı şekilde bir değişiklik programın eğitim kısmında rastlanmaz. Ankara'da kurulan "Devrim Enstitüsü" nün desteklenmesi partinin gözeteyeceği kuruluşlar arasındadır.

Eğitim bölümünün son kısmında ise, değişen siyasi koşullara uygun bir formül yaratılmaya çalışılarak öğretmenlerin siyaset dışı kalması esas alınmıştır. Buna göre; "Öğretmenler siyasetle iştigal edemezler. Üniversite profesör ve doçentleri bu kaydı dışında dırlar." Öğretmenlerin siyaset dışında kalmaları esas olarak kabul edilirken, bir anlamda üniversitenin özerkliği gözetilerek, profesör ve doçentler için böyle bir kayıt konulmamıştır.

3. Hükümet Programlarında Eğitim

Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarda olduğu son dönem hükümetlerinin eğitim politikaları da uygulamaların şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur.

Seçimlerden sonra yenilenen ve DP'nin muhalefet partisi olarak yer aldığı TBMM, 5 Ağustos 1946'da çalışmalarına başlamıştır. İsmet İnönü, hükümeti kurma görevini, Recep Peker'e vermiştir. Peker hükümetinde, daha öncede belirtildiği üzere, bakanlar arasında önemli değişiklikler söz konusudur. Uzun süredir Eğitim Bakanlığı'nı sürdüren Hasan-Âli Yücel yerine, Reşat Şemsettin Sırer Milli Eğitim Bakanı olmuştur. 14 Ağustos 1946'da açıklanan hükümet programında, Peker, demokrasi ve hürriyet kavramlarına çokça yer vermiştir. Hükümet programının "Millî Eğitim" bölümünde eğitimdeki amaç parti programında yer aldığı şekilde aynen ifade edilmiştir: "Öğretimin her kademe ve nevindeki Türk gençliğinde millî duygunun kuvvetlenmesi ve gençlerimize Türk inkılâbının ana fikirlerinin benimsetilmesi, Türk tarihi mefahirinin öğretilmesi öğretim ve eğitim çalışmalarımızın esası olacaktır."²⁶

Köy okullarıyla ilgili yapılacak düzenlemeler de programda ilan edilmiştir. Buna göre, köy okullarının yapımı işinde köylülerin çalışması ilkesi devam edecektir, ancak bu okulların kereste, kiremit, cam, çivi gibi malzemeleri devlet tarafından temin edilecektir. Bütün okulsuz köyleri okula kavuşturma amacı sürdürülecek ve bunun için Bakanlar Kurulunca on yıllık bir program hazırlanacaktır²⁷.

Köy Enstitüleriyle ilgili tartışmaların yoğunlaştığı bu dönemde CHP enstitülerle ilgili eleştiriler doğrultusunda içeriğini yeniden düzenleme yöntemini

26 T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Cilt:1, 3. birleşim, s.34.

27 A.g.e., s. 35.

tercih etmiştir. Programda bu konuda vurgulanan ifade ise; “Köy Enstitülerinden çıkan gençlerin kendilerinden beklenen hizmeti başaracak surette bilgi ve tam bir millî duygu içinde yetişmelerine dikkat çekilecektir.”²⁸

Recep Peker’in başbakanlıktan ayrılmasından sonra ard arda iki kez Hasan Saka hükümetleri kurulmuştur. 10 Eylül 1947- 8 Haziran 1948 tarihlerinde görev yapan birinci Hasan Saka hükümetinde yine Reşat Şemsettin Sirer Milli Eğitim Bakanı’dır. 13 Ekim 1947’de açıklanan programda Hasan Saka, demokrasi rejiminin kurucusu olan inkılâpçı parti olarak CHP’nin, siyasi güveni sağlayacağını ilan eder. Programın eğitimle ilgili kısmı çok kısa ve genel bir ifade içinde yer almaktadır: “Hiç şüphe yok ki, bütün icraatında partimiz programına bağlı kalan hükümetiniz sağlık işlerinin ve millî eğitimin gelişme şartları üzerinde ehemmiyetle duracağı gibi, işçi ve çalışma hayatını nizamlama ve sosyal emniyeti sağlama meseleleri ile de çok yakından alâkadar olacaktır.”²⁹

8 Haziran 1948- 15 Ocak 1949 tarihleri arasında görev yapan ikinci Saka hükümetinde Eğitim Bakanı değişmiş, Tahsin Banguoğlu olmuştur. Hükümetin kurulduğu gün açıklanan hükümet programında, genel olarak bir önceki programda yer alan ifadeler tekrarlanmıştır: Hükümetin çalışmaları yine aynı doğrultuda sürdürülecektir: “Anayasamızın teminat altına aldığı rejimimize zarar verecek propaganda ve tahrikâtla müessir şekilde mücadele etmek azmindeyiz.”³⁰ Rejimi koruma konusunda gösterilen hassasiyetle birlikte demokrasi kavramı artık sıkça dile getirilmeye başlanmıştır. Eğitimde de demokrasi gözetilen bir amaç olarak ifade edilmektedir: “Yurdumuzun medeniyet ve refah yolunda ilerlemesini halk idaresine dayanan bir idarenin devamında görüyoruz. Bunun için kanunlarda, sosyal ve politik hayatta olduğu gibi her derecede okullarımızda demokratik terbiyenin yerleşmesine ehemmiyet vereceğiz.”³¹

CHP iktidarının son hükümeti Şemsettin Günaltay tarafından kurulmuştur. 16 Ocak 1949- 22 Mayıs 1950 tarihlerinde görev yapan hükümette Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu’dur. 24 Ocak 1949’da açıklanan hükümet programında Türkiye’nin iç ve dış siyasetindeki gelişmelere yer verilmiş, çok partili düzen ve demokrasi vurgusu yer almıştır. Programın eğitimle ilgili açıklaması ise CHP’nin laik tutumuyla din eğitimi bağdaştırma çabasını yansıtır. “Türk inkılâbının ana prensiplerini titiz bir itina ile savunmakta devam edeceğiz” cümlesinden sonra okullarda din dersi verilmesine başlanması şu gerekçeyle açıklanır: “Bütün diğer hürriyetler gibi vatandaşın vicdan hürriyetini de mukaddes tanırız. Din öğretiminin ihtiyari olması esasına sadık kalarak, vatandaşların çocuklarına din bilgisi vermek haklarını kullanmaları için gereken imkânları hazırlıyacağız. Fakat laiklik prensibinden ayrılmamıza asla imkân tasavvur edilmemelidir. Bilhassa din perdesi altında bu milleti asırlar boyunca uyuşturmuş olan hurafelerin yeni baştan belirmesine asla meydan vermiyeceğiz. Dinin siyasete ve şahsi menfaatlere âlet edilmesine de müsamaha etmiyeceğiz.”³²

28 A.g.e., s.35.

29 T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Cilt: 7, 85. birleşim, s.s.672-675.

30 T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Cilt: 12, 73. birleşim, s.s.223-226.

31 A.g.e., s.224.

32 T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Cilt: 15, 36. birleşim, s.s.162-164.

4. Din Dersleri

1940'lı yılların ikinci yarısında, savaş sonrası yeni kurulan demokrasi içinde çok partili düzen yerleştirilmeye çalışılırken iktidar ve muhalefet arasında pek çok eleştiri konusu yer alıyordu. "Laiklik" konusu bunlar içinde önemli bir yer tutuyordu. Laiklik kavramı en başından din eğitimi konusuyla birlikte tartışılmaktaydı³³.

Başlangıçta basında yer alan tartışma zemini, kısa bir zaman sonra TBMM'nin de gündemine gelmiştir. 24 Aralık 1946'da bu konu TBMM'de tartışıldığında CHP'nin pek çok üyesi, din eğitiminin tekrar verilmeye başlamasını savunmuştur. Başbakan Peker, konuyu "*bütçenin dar çerçevesinde konuşularak geniş ve müsait zamana bırakılmalıdır*" sözleriyle kapatmıştır³⁴. Ancak Bernard Lewis'in vurguladığı gibi, başbakanın din eğitimi konusunda istekleri reddetmesine karşın, bu konuda bizzat bir tartışma yapılmış olması, o zamanın daha otoriter Türkiye'sinde, geniş ölçüde, gelecek bir politika değişikliğinin habercisi olarak görüldü³⁵.

2 Mayıs 1947 tarihinde Ulus Gazetesi'nde, din eğitimi için Milli Eğitim Bakanlığı'nun bir kanun tasarısı hazırladığı haberlerinin asılsız olduğu iddia edilmektedir. "*Yetkili makamlardan alınan bilgiye göre, henüz tasarımın hazırlandığından bahsetmek zamansızdır.*" Ancak burada dikkate değer olan tamamen reddedilmesi söz konusu değildir. Nitekim C.H.P Divanı, Ocak ayı içinde yaptığı toplantılarda din öğretimi konusunda müzakerelerde bulunmuş ve yayınladığı tebliğ ile kararını bildirmiştir. Divan kararına göre; gizli öğretim veya Arap harfleriyle öğretim yapılmasına karşı uygulanan kanun yasağının devam ettiği açıklanmıştır. Yine divan kararında bu konuda vurgulanan, Cumhuriyet rejiminin esaslarından olan laikliği en küçük ölçüde dahi bozacak her türlü noktadan uzak kalmak noktası üstünde tam bir görüş birliği mevcuttur. Din eğitimi konusunda ise; ihtiyari olmak, okul binaları dışında kalarak her bakımdan hükümetin kontrolü altında bulunmak şartıyla, her türlü özel eğitimin bağlı olduğu kanun içinde Milli Eğitim Bakanlığı'ndan izin alınarak Türkçe harflerle ve özel din öğretiminin düzenlenmesinin hükümetin görevi olduğu belirtilmiştir. Bu karar gereğince hükümet çalışmalarını sürdürmektedir³⁶.

Hükümetin konu üzerinde incelemeleri sonucunda, "özel din öğretimi" esasları saptanmış ve CHP Divanı'nca onaylanmıştır. Buna göre; "*medeni haklara sahip yurttaşlar 789 sayılı Maarif Teşkilatı Kanununun 4. maddesi gereğince Milli Eğitim Bakanlığından izin almak şartıyla, İslâm dininin akidelerini ve ibadetinin esaslarını öğrenmek isteyen çocuklara bunları öğretmek maksadıyla din bilgileri dersaneleri açabileceklerdir.*"³⁷

CHP'nin 17 Kasım -4 Aralık 1947 toplanan Kurultayında da "laiklik" maddesi görüşülürken bir anlamda bütün gerçek ortaya çıkmıştır. CHP'ye laiklik

33 Aydın İpek, "Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam-Hatip Okulları", *Abece*, Sayı: 71, Haziran 1992, s.23.

34 T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, Dönem: VIII, Cilt:3, 22. birleşim, s.s.426-446.

35 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s.413.

36 *Ulus*, 2 Mayıs 1947.

37 *Ulus*, 3 Temmuz 1947.

konusunda eleştiriler ve CHP’yi bu konuda değişime iten sadece Demokrat Parti’nin muhalefeti değildir. Eleştiriler doğrudan partinin içinden gelmektedir. Programda “laiklik” ilkesi ele alındığında 20 kişi söz alarak fikrini belirtmiştir.

İlk sözü alan B. Fethi Daydaş görüşlerini şöyle açıklar: “Partimizin lâiyklik vasfı, milletimizin ilerlemesine büyük fayda sağlamıştır. Fakat diğer taraftan bu umde memlekette gölgeler doğurmuştur. Bu kurultay demokrasiyi tüm manasıyla tatbik etmek amacındadır. Bu konu üzerinde evvela şunu belirtmek lâzımdır ki, ilkokullarda din esasları hakkında yavrularımıza bilgi vermenin faydalı olacağına inanıyorum. Bütün dünyada her millet ibadethanesine girdiği zaman bir şeyler okur. Bizim yarın ki çocuklarımız acaba ne okuyacaktır?”³⁸

Çorum delegesi Abdülkadir Güney, Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Maraş delegesi Dr. Emin Karpuzlu, Kayseri delegesi Şükrü Nayman, din eğitimi savunan konuşmalar yapmışlardır³⁹.

Demokrat Parti’nin başlattığı eleştiri aslında CHP’nin kendi içindeki gerçek düşüncelerini su yüzüne çıkarmıştır. Kocaeli delegesi Yusuf Ziya Köseman’ın sözleri bu gerçeği ortaya koymaktadır:

“Laiklik yanlış tefsirlere yol açmayacak şekilde tarif edilmelidir. Yanlış tefsirler yüzünden memlekette bazı vaziyetler ve vatandaşlar yanında ızdıraplar husule gelmiştir. Esas olan dinin devletten veya siyasetten ayrılmış olması veya birleşmiş bulunması değildir. Esas, fiili neticelerdir. Vatandaş endişeye düştü ve bu şekilde bir ihtilaf ile karşılaştı. Vatandaşlar ne istiyor bunu aramak lazımdır. Bugün vatandaşlar din öğretimini, din terbiyesini, ahlak terbiyesini istemektedirler. Memlekette bir din bilgisizliği meydana gelmiştir. Laiklik umdemize haleb gelmesin diye bu mühim vazife ihmal edilmiştir.”⁴⁰

Söz alanlar arasında Behçet Kemal Çağlar ve Cemil Sait Barlas, yapılan eleştiriler ve din eğitimi konusunda laikliği savunan görüşlerini dile getirmişlerdir. Hatta Behçet Kemal Çağlar, “örümcekli kafalar” diye nitelediği yobazlığı eleştirmiştir⁴¹.

Kurultayda alınan kararlarda laiklik yeniden tanımlanmış ancak okullarda din eğitimi verilmesi yönünde bir karar alınmamıştır. Diğer yandan başlayan özel din dersleri uygulaması ve parti içinden gelen eleştiriler bu konuyu sürekli gündemde tutmuştur.

1948 yılı Şubat ayında Parti Meclis Grubunca kurulan, başkanlığına B. Feridun Fikri Düşünsel ve raportörlüğüne B. Tahsin Banguoğlu getirilen komisyon, okullarda din dersleri ve dini meslek okullarının açılması işini incelemek üzere çalışmalara başlamıştır⁴². Ulus Gazetesi’nde manşetten verilen haberde, komisyonun çalışmaları sonucunda aldığı kararlar, CHP meclis grubu tarafından onaylanmıştır.

38 C.H.P. Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara, 1948, s.450.

39 A.g.y., s.451- 455.

40 A.g.y., Ankara, s 454.

41 A.g.y., s.458.

42 Ullus, 16 Şubat 1948.

Buna göre özetle;

Çocuk velilerinin isteği olmak şartıyla ilkokulların son iki sınıflarında okul içinde ve ders zamanları dışında din dersleri verilmesi;

Verilecek din derslerinin programlarının ve okutturulacak kitapların Diyanet İşleri tarafından hazırlanıp Milli Eğitim Bakanlığı'nun onayından geçmesi,

Din dersleri okutacakların ilkokul öğretmenliğinden ve icap ederse "matlup vasıfları haiz kimselerden" seçilmesine Milli Eğitim Bakanlığı'nun yetkili olması

Köy okullarında din dersi verebilmeleri için Köy Enstitülerinin hazırlık sınıfı öğrencilerine din dersleri verilmesi kararlaştırılmıştır⁴³.

Komisyon okullardaki din dersleri dışından imam-hatip okulları ve İlahiyat Fakültesi'nin yeniden açılmasıyla ilgili olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Komisyonun çalışmaları sonucunda İlahiyat Fakültesi'nin kurulmasına karar verilmiştir.⁴⁴ Bir süre sonra da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İmam-Hatip Kursları açılacağı açıklanmıştır. Buna göre, ilk olarak İstanbul, İzmir, Ankara, Seyhan, Diyarbakır, Erzurum il merkezlerinde birer imam-hatip kursu açılacaktır. Kurslar Milli eğitim Bakanlığına bağlı olacak ve bakanlık tarafından düzenlenecektir⁴⁵.

CHP iktidarının son hükümet programında da ilkokullarda din derslerine başlanacağı açıklanmıştır. Bu hükümetin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu zaten din eğitimiyle ilgili CHP komisyonunda yer almış biridir. Şubat 1949'da Tebliğler Dergisi'nde ilan edilerek Şubat 1949'da ilkokullarda 4. ve 5. sınıflarda haftada ikişer saat, "program dışı ve ihtiyari" olarak din dersleri verilmeye başlandı⁴⁶.

5. Köy Enstitüleri

Köy Enstitüleri, köyden aldığı çocukları, birer öğretmen/önder olarak yetiştirerek köylerdeki ekonomik ve toplumsal yaşantının geri ve ilkel koşullarını değiştirmeyi, İsmail Hakkı Tonguç'un ifadesiyle; "köyü içinden canlandırmayı" amaç edinmiştir⁴⁷. Bu konuda Atatürk döneminde atılan temeller İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde geliştirilmiştir. Köy Enstitüleri ve köy okulları çalışmaları İnönü'nün "bilhassa takip ettiği" işler arasında yer almıştır⁴⁸.

17 Nisan 1940 tarihinde kabul edilen 3803 sayılı kanunla resmîyet kazanan Köy Enstitüleri'nin kuruluş çalışmaları, "Millî Şef Dönemi" koşulları içinde sessiz bir muhalefetle karşılaşmıştır. II. Dünya Savaşı'nın sıkıntılarıyla birlikte, okul yapımının

43 Ullus, 20 Şubat 1948.

44 Ullus, 26 Mayıs 1948.

45 Ullus, 22 Eylül 1948.

46 Muhammet Şevki Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı (1923-1998)*, Akabe Kitabevi, 2000, Ankara, s.51.

47 İsmail Hakkı Tonguç, *Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

48 Uran, a.g.e., s. 437.

köylülere yüklenmesi tepkileri arttırmıştı. Demokrat Parti bu konudaki eleştirileri seçim propagandalarında oldukça fazla kullanmıştır. Siyasetin çok partili, rekabete dayalı yeni durumu karşısında Köy Enstitülerini savunan CHP içindeki kanatta bu konuda çok daha güçlü eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır⁴⁹. Artan baskılar karşısında Hasan-Âli Yücel’in Eğitim Bakanlığı’ndan ayrılması, ardından İsmail Hakkı Tonguç’un görevden alınması Köy Enstitüleri uygulamasında değişimin başlangıcını oluşturmaktadır⁵⁰.

1944-1945 yıllarında ilk mezunlarını veren Köy Enstitülerinin gelişimi pek çok çevrede değişik nedenlerle eleştiri konusu olmuştur. Köy Enstitülerinde yetişen öğretmenlerin yeni bir bilinçle yetişmeleri ve üstelik köylerde görev yapacak olmaları nedeniyle, sadece Demokrat Parti’nin eleştirilerine hedef olmamış, CHP’liler tarafından da yoğun eleştirilerle karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur⁵¹.

Pek çok Köy Enstitülü öğretmenın sözlerine benzer cümlelerle yine Köy Enstitülü bir öğretmen Pakize Türkoğlu, 1946’dan sonra başlayan yıkıcı etkilerin nedenlerini şöyle açıklar:

“Köy Enstitüleri gibi benzeri görülmemiş bir atılımın toplumda şaşkınlık yaratacağı doğaldı. Köylüyü amaçlaması ve niteliğinin onların gereksinimlerine uygun olması, eğitimi yalnızca seçkinlere özgü görenlerden büyük eleştiri aldı. Kimileri daha ilk günlerde başlamıştı karşı çıkmaya: İş eğitimi, demokratik yaşam biçimi, özellikle karma eğitim, Enstitülerin kentlerden uzak oluşu, köylünün okul yapımına katılması vb. konular belli kesimlerce durmadan konuşuluyordu. Gelenekçi bir toplum olarak her yeniliğe karşı koyma eğilimimiz baskındı. ...

‘Herkes okursa çobanlık yapacak kimse kalmayacağı’ kaygısına kapılan tutucu eğitimcilerle çıkarıcı politikacılar, eleştirenlerin başında geliyordu. Onlar, Atatürk’ün varlığına karşın, yıllarca Türk eğitimini oyalamışlar, ülkenin beklentisine uygun bir yol yöntem bulamayarak para ve zaman kaybına neden olmuşlardı. Böyle bir sistem yaratılınca da hem niceliği hem niteliğine karşı çıktılar.”⁵²

CHP’nin erken tarihe aldığı seçimlerden sonra TBMM’nin 5 Ağustos 1946’da başlayan çalışmalarında, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü hükümet kurma görevini Recep Peker’e vermiş, Peker kabinesinde de Reşat Şemsettin Sırer Milli Eğitim Bakanı olmuştur. Yeni bir meclis ve yeni bir hükümet döneminin daha ilk aylarından itibaren Köy Enstitüleri konusu meclis tartışmaları içinde yerini almıştır. Meclis’te Demokrat Partililerin Köy Enstitüleri’ne karşı gösterdikleri tepki, CHP’liler tarafından da eleştirilerin dillendirilmesine neden olmuştur. Tahsin Banguoğlu, Köy

49 Hasan-Âli Yücel, İzmir’de Köy Enstitüleriyle ilgili eleştirilere yanıt vermiştir. *Ulus*, 7 Temmuz 1946.

50 Fay Kirby, *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, İmece Yayınları, Ankara, 1962, s.s.360-365; Galip Candoğan, *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri Tarihsel Bir Çerçeve*, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 1993, s.86; Nadir Gezer, “Devre Dışı Bırakılış”, *Köy Enstitüleri*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, Ankara, 1996, s.s.112-113.

51 Candoğan, *a.g.e.*, s.86-88.

52 Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.491.

Enstitüleri uygulamasıyla birtakım hataların yapılmış olabileceğini ancak bunların “ıslah” edileceğini açıklamıştır. Bu sırada Köy Enstitülerini, hem DP’lilere hem de kendi partisine karşı savunan Saffet Arıkan olmuştur. Arıkan şu sözlerle eleştirilere yanıt vermeye çalışır: “Sayın arkadaşlarım, emin olsunlar ki, bizim Köy Enstitülerimizde memleketin hayrına, nefine ve vatanın her mânâsıyla hizmetine çalışan insanlarla doludur ve emin olsunlar ki bu vadede yürüyeceklerdir. Ben bütün memleket ve millete temin ediyorum ki, bizim Köy Enstitülerimiz bu memleketin hizmetindedir. Ben bu Köy Enstitülerine ve orada çalışan Türk evlatlarına muvaffakiyetler dilerim.”⁵³

Yeni Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sırer’de Köy Enstitüleri’nin “ıslahı” için girişimlere başlamıştır. Önce Köy Enstitülerine öğretmen yetiştiren Yüksek Köy Enstitüsü’nde “Yüksek Köy Enstitüsü Yönetim Kurulu” oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu kurul, Yüksek Köy Enstitüsü yönetmeliğini uygulamak, yönetim işlerini ilgilendiren kararları almak, bütçe taslağını hazırlamak, diğer Köy Enstitüleriyle arasındaki eğitim ve öğretim işbirliğini sağlamak, Köy Enstitülerinde sürdürülen eğitim ve öğretim işlerini inceleyerek bakanlığa bildirmekle görevlendirilmiştir⁵⁴.

Milli Eğitim Bakanlığı’nın, 27 Kasım 1946’da idare amirleri ve Milli Eğitim idarecileriyle düzenlediği ilköğretimle ilgili toplantıda köy okullarının inşası, öğretmenlere arazi tahsisi, okula devam konuları görüşülmeye başlanmıştır.⁵⁵ Çalışmalar oluşturulan bir komisyon tarafından sürdürülmüştür. Komisyonun ulaştığı sonuçlar ve önerilerde köy okullarının yapımında köylüleri sıkıntıya düşürmeyecek tedbirler alınması bildirilmiştir⁵⁶.

Başbakanlık tarafından, hükümetin vaat ettiği işlerden başarılı olanların biran önce ilgili bakanlıklarca düzenlenmesi ve yapılacak basın toplantısında halka duyurulacağına bildirilmesi üzerine Milli Eğitim Bakanlığınca da bir rapor hazırlanmıştır. 11 Şubat 1947’de başbakanlığa sunulan raporda Eğitim Bakanı şöyle ifade eder:

“Köy eğitimine ait mühim konuları incelemek üzere geçen Kasım ayında Vali, Kaymakam gibi idare amirleriyle Milli Eğitim, Köy Enstitüsü Müdürleri, İlk öğretim müfettişleri ve köy muhtarlarından ve ilgili bakanlıklar temsilcilerinden mürekkep bir İlk öğretim Konferansı toplanmış ve bu konferansta:

- a) Köy okulları inşaat işlerinin kolaylaştırılması maksadiyle birlikler kurulması,
- b) Köy okulu binalarının ihtiyaca göre tiplerinin yeniden tespiti,
- c) İdare amirlerinin köy okullarına ait işlerle daha yakından ilgilenmeleri,
- d) On yıllık ilköğretim gelişme planlarının gerçek ihtiyaçlara göre yeniden gözden geçirilmesi,

53 Ullus, 3 Eylül 1946.

54 Ullus, 26 Eylül 1946.

55 Ullus, 28 Kasım 1946.

56 Ullus, 1 Aralık 1946.

e) Öğretmenin geçimine yarayacak arazinin ayrılmasını sağlayacak tedbirlerin alınması konuları incelenerek gerekli esaslar belirtilmiş ve bu esasların uygulanmasına başlanmıştır.

Köy Enstitülerinden çıkan gençlerin kendilerinden beklenen hizmeti başaracak surette bilgili ve tam bir millî duygu içinde yetişmelerini sağlamak amacıyla Enstitülerin öğretmen kadroları kuvvetlendirilmiş ve yeniden yüksek tahsil görmüş 69 öğretmen bu müesseselerde hizmete sevk edilmiştir.

Köy Enstitülerinin çalışma programlarında ve çalışma sistemlerinde gereken düzeltmelere başlanmıştır.”⁵⁷

Eğitim Bakanının sürdürüldüğünü belirttiği çalışmalar öncelikle Köy Enstitüleri’yle ilgili yeni bir müfredat programının hazırlanmasıydı. 1947 yılında yeni bir müfredat programının hazırlanma gerekçesi de, daha bilgili öğretmen yetiştirmek olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle öncelikle öğretmenlik bilgisi derslerinin sayıları ve haftalık süreleri arttırılmış ve içeriğinde de değişiklikler yapılmıştır. 1943 programının esnek uygulanma özelliği tamamen terk edilerek derslerin amacı tek tek açıklanmış ve her enstitüde aynı şekilde uygulanması esas alınmıştır. Tarım ve iş derslerinde miktar olarak bir değişiklik olmasa da “Tarım çalışmaları” olan ders, “Tarım dersleri ve uygulamaları” olarak değiştirilmiştir. Böylece tarım çalışmaları üretime yönelik olmaktan çıkarılmıştır⁵⁸.

Köy Enstitülerini de diğer okullar gibi merkezi bürokrasinin sürecine dâhil eden ilk adım 25 Mart 1947’de Talim ve Terbiye Kurulu kararıyla yeniden düzenlenmiş olan Köy Enstitüleri Yönetmeliğiyle atılmıştır. Köy Enstitüleri arasında yönetim, defter, dosya ve kâğıt işlerinde beraberlik getiren bu yönetmelikte disiplin, sınıf geçme, döner sermaye, alınacak öğrencilerin yaş ve eğitim durumu, öğrencilerin devam durumu gibi çeşitli konularda Köy Enstitüleri diğer okullardaki uygulamalara yaklaştırılmaya çalışılıyordu⁵⁹.

Köy Enstitülerinde yapılan değişikliklerden bir başkası da, Köy Enstitülerinin kuruluşuna temel olan 3803 ve 4274 sayılı kanunlarda yapılan değişikliklerdir.⁶⁰ Tüm bu değişikliklerle CHP 14 Mayıs 1950’de iktidarı DP’ye bırakırken, kendi yarattığı Köy Enstitülerini, özünü değiştirerek, bir anlamda klasik öğretmen okulları olarak teslim etmiştir.

6. Okullar

Köy Enstitüleri uygulaması ve ilköğretimde din derslerinin başlaması dışında bu dönemde özellikle ilköğretimde önemli bir düzenleme de yeni bir öğretim

57 B.C.A. Muamelat Kataloğu, 030. 10- 14.81.7.

58 Candoğan, a.g.e., s.54-56.

59 Şevket Gedikoğlu, *Evreleri, Getirdikleri ve Yankıları ile Köy Enstitüleri*, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara, 1971, s.188.

60 A.g.e., s.189-190.

programının yapılması olmuştur. 1936 tarihli ilköğretim programı doğrudan CHP'nin ilkeleriyle tanımlanmış ve içeriği bu yönde oluşturulmuştur. CHP, çok partili düzene geçiş ve değişim sürecinde ilköğretim programında da bu nedenle bir değişikliğe gitmiştir⁶¹.

1948 ilköğretim programında genel amaç şöyle açıklanır. *“Millet hayatı ve geleceği için gerekli gördüğü bütün değerleri ve ülküleri yurttaşlara aşılamaı her şeyden önce ilkokullardan bekler. İlkokullar çocuklara milli kültürü aşılamaı mecburiyetindedir. İcinde yetişen bütün vatandaşlara aynı ülküleri, aynı milli amaçları vermek için, gereken bütün bilgileri, alışkanlıkları, ilgileri, hizmet arzusunu verimli bir şekilde kazandırmak ilkokulun önemli ödevidir.”*⁶²

Ayrıca programda, bu genel amaç dışında dört başlık halinde ilkokulların “Milli Eğitim Amaçları” düzenlenmiştir. Bunlar, yetiştirilecek çocuğun toplumsal bakımdan, kişisel bakımdan, insanlık ilişkileri bakımından, ekonomik hayat bakımından en iyi yurttaş olmasını sağlayacak biçimde düzenlenmiştir. Her biri birkaç maddeden oluşmaktadır. Örneğin toplumsal bakımdan ilkokulun amacı özetle řu esasları içerir; *“Türk milleti, tarihi, Türk inkılâbı ilkeleri ve anayasaya bağlılık. Ayrıca, insanlara karşı iyi duygulu, kanunlara uyar, milli kaynakları korur, yurttaşlar arasında milli birlik esaslarına bağlıdır, kötü şartları düzeltmek için çalışır, bilimsel çalışma ve ilkelerin genel refaha getireceği yardımı kavrar”*. Bu amaçlar 1962 ve 1968 tarihli ilkokul programlarında da korunarak sürdürülmüştür⁶³.

İlköğretim programında yapılan değişiklikten sonra 1949 yılında orta öğretim içinde yeni bir program hazırlanmıştır. İlköğretim programının öngördüğü “Milli Eğitimin Amaçları” ilkokul programından alınarak ilköğretim ve orta öğretim arasında uzun yıllar eleştirilen ilk ve orta öğretim arasında bağlantı olmadığı düşüncesi ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır⁶⁴.

CHP iktidarının son yılında Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'nun açıkladığı rakamlara göre; okul çağındaki çocukların yüzde altmış ilkokula gitmektedir. 1948-1949 öğretim yılında 1.474.671 çocuk okula giderken, 1949-1950 öğretim yılında 150.781 çocuk daha okula başlamış ve toplam 1.625.452 çocuk okula devam etmektedir. 1948-1949 öğretim yılında 15.311 olan faal okul sayısına 1.718 okul ilave yapılarak toplam 17.029 okul faal duruma getirilmiştir⁶⁵.

61 Füsün Üstel, *Makbul Vatandaş'ın Peşinde*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.242.

62 Mustafa Özodaşık, *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları (1923-1950)*, Çizgi Kitabevi, Konya, 1999, s.217-218.

63 Cavit Binbaşıoğlu, *“Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programları”*, 75 Yılda Eğitim, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.150.

64 Özodaşık, *a.g.e.*, s.228.

65 *Ullus*, 5 Ocak 1950.

Sonuç

Türkiye’nin 1940’lı yıllarda içinde bulunduğu koşullar ve dünyadaki gelişmeler siyasetin yeni bir biçim almasını zorunlu kılmıştır. 1945 yılında çok partili siyasal düzene geçişe hazır hale gelen Türkiye’de yeni partiler kurulmuştur. Özellikle CHP içinden ayrılan muhalefet hareketinin kurduğu DP, kısa bir zaman içinde örgütlenmesini gerçekleştirerek halkın giderek artan desteğini kazanmaya başlamıştır. Bu çalışmayla CHP’nin parti programı ve hükümet programları esas alınarak, CHP’nin tek parti rejimi içindeki eğitim siyaseti ve uygulamalarının çok partili rejim içinde nasıl bir biçim aldığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Öncelikle CHP, çok partili düzen içinde ve DP’nin eleştirileri karşısında partide yeni düzenlemeler ihtiyacı duymuştur. Bunun sonucunda 1943 Kurultayında benimsediği kısmi serbestlik eğilimini, 1946 Olağanüstü Kurultayı ve 1947 Kurultayında genişletmiştir. Çok partili yaşam içinde CHP ideolojisini yeniden tanımlamıştır. 6 ilke CHP’nin nitelikleri olarak varlığını sürdürürken yeniden yapılan tanımları, yeni uygulamaları beraberinde getirmiştir.

CHP’deki değişimin eğitime yansıdığı ilk konu din eğitimiyle ilgilidir. Geçmiş dönemin en hassasiyet gösterilen konusu olan “laiklik” anlayışı ve bu anlayışın bir uygulama biçimi olarak okullarda din dersi uygulamasına son verilmesi, çok partili düzen içinde birden tartışılmaya başlanmıştır. Üstelik eleştiriler sadece muhalif partilerden değil CHP’nin kendi içinden de dile getirilmeye başlamıştır. 1946 yılında TBMM Bütçe görüşmelerinde ortaya çıkan eleştiriler, 1947 Kurultayında da bir hayli artmıştır. Tüm bunların sonucunda, Türkiye’de okullarda din eğitimi uygulaması, CHP 1950’de iktidarı kaybetmeden önce başlamıştır.

Milli Şef Dönemi koşulları içinde sessiz bir muhalefet karşısında yürürlüğe giren Köy Enstitüleri, çok partili dönemin tartışmaları içinde yerini almıştır. Köy ve köylüye ilişkin toplumsal ve ekonomik temelden hareketle bir gelişme süreci yaratmayı amaç edinen Köy Enstitüleri uygulamasında köylülerin içinde bulunduğu koşullar ve savaşın getirdiği zorluklar önemli sorunlar yaratmıştır. Ancak çok partili düzen içinde uygulama bu yönüyle gündeme geldiği kadar ideolojik tartışma ve eleştirilere de konu olmuştur. Tartışmalar ve eleştiriler sadece DP’lilerden gelmemiş bizatihi CHP kendi içinde uygulamayı “ıslah” etmek diye tabir edilen biçimde yeniden düzenleme yoluna gitmiştir. Islah çalışmaları Köy Enstitüleri uygulamasını özünden farklı bir biçimde yeniden düzenlemiştir.

Tek parti rejiminin en karakteristik olduğu dönemde kabul edilen 1936 tarihli ilköğretim programı, doğrudan CHP’nin ilkeleriyle tanımlanmış ve içeriği bu yönde oluşturulmuştu. Eğitim sisteminin temel aşamasını oluşturan ilköğretim programı da değiştirilerek 1948 yılında yenilenmiş ve daha sonraki ilköğretim programlarına da temel oluşturmuştur. 1949 yılında ortaöğretim programı da değiştirilmiştir.

Sonuç olarak 1945 yılından sonra 4-5 yıllık bir süre içinde CHP hem iktidarı yitirmemek hem de çok partili düzenin gereği olarak eğitim sistemiyle ilgili değişikliklerin öncüsü olmuştur.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

B.C.A. *Muamelat Kataloğu*, 030. 10- 14.81.7.

II. Resmi Yayınlar

İnönü'nün Söylev ve Demeçleri-I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi.

III. Gazeteler

Ulus

IV. Makaleler ve Kitaplar

AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1971.

_____, *Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1945-1980*, Hil Yayın, İstanbul, 1994.

AKGÜL, L. Hilal, "VII. CHP Kurultayı'nda Devletçilik Tartışmaları ve 1947 CHP Programında Devletçilik", *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.58, Sayı: 1, İstanbul, 2008.

AYDIN, Muhammet Şevki, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı (1923-1998)*, Akabe Kitabevi, Ankara, 2000.

AYDIN, Mustafa, "1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik-2", *Türk Dış Politikası*, (Editör: Baskın Oran), C.I, 1919-1980, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

BİLÂ, Hikmet, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit, "Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programları", *75 Yılda Eğitim*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.

C.H.P. Programı (1939), Ulus Basımevi, Ankara, 1939.

C.H.P. Yedinci Kurultay Tutanağı, Ulus Basımevi, Ankara, 1948.

- GEDİKOĞLU, Şevket, *Evreleri, Getirdikleri ve Yankularıyla Köy Enstitüleri*, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara, 1971.
- GEZER, Nadir, “Devre Dışı Bırakılış”, *Köy Enstitüleri*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, Ankara, 1996.
- GÜLCAN, Yılmaz, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001
- İPEK, Aydın, “Türkiye’de Din Eğitimi ve İmam-Hatip Okulları”, *Abece*, Sayı: 71, Haziran 1992.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, 2. Basılış, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.
- KARPAT, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- KİRBY, Fay, *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, İmece Yayınları, Ankara, 1962.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, TTK Basımevi, Ankara, 1991.
- ÖZODAŞIK, Mustafa, *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları (1923-1950)*, Çizgi Kitabevi, Konya, 1999.
- TİMUR, Taner, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2003.
- TONGUÇ, İsmail Hakkı, *Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, Arba Yayınları, İstanbul, 1952.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.
- TÜRKOĞLU, Pakize, *Tonguç ve Enstitüleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- URAN, Hilmi, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- ÜSTEL, Füsun, *Makbul Vatandaş’ın Peşinde*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.